

Maanomistus ja talonpoikien elämä 1300-luvulta nykypäivään

Kylien syntyminen

Sukututkija ei juurikaan voi olla törmäämättä tutkimuksissaan entisaikojen maatalouden harjoittajiin. Jokaisen suvusta löytynee talollisia, torppareita ja mahdollisesti lampuotejakin. Tässä artikkelissa koitan valottaa tilojen muodostumista ja suomalaisen maatalousväestön oloja eri aikakausina 1300-luvulta viime vuosisadalle saakka. Aihe on laaja ja siksi keskityn artikkelissa lähinnä Lounais-Suomeen.

1300-luvulla Ruotsin kruunu koitti järjestelmällisesti edistää Suomen uudisasuttamista myöntämällä uudisraivaajille verovapauksia. Näin Suomen rannikolle ja jokisuihin syntyi uusia kyliä. Vanhat suomalaiskyllät maksoivat veronsa viljana ja uudet kylät voilla. Vaurainta aluetta oli lounainen alue, jota ryhdyttiin kutsumaan nimellä Suomi (Finland). Vuonna 1435 alue jaettiin aluksi kahteen laamannikuntaan. Syntyivät alueet Pohjois-Suomi ja Etelä-Suomi, jotka erotti toisistaan Aurajoki. Suomi oli silloisen maailmankuvan mukaisesti varsin pieni osa nykyisestä Suomen maantieteellisestä alueesta.

Tarkkoja tietoja sen aikaisista talojen ja kylien määristä ei ole olemassa, mutta arvioidaan Etelä-Suomessa olleen noin 915 keskiaikaista kylää, joista lähes puolet uusia uudisasutuksen myötä perustettuja. Pohjois-Suomessa (Satakunnassa) oli noin 550 kylää. Näiden lisäksi asutusta oli myös muualla Suomessa pääasiassa rannikolla, Hämeessä, Savossa ja Karjalassa.

Aluksi kylät muodostuivat talonpoikaisyhteisöistä, joita sitoi yhteen sukulaisuus, mutta myöhemmin kyliin kertyi myös tilatonta väestöä. Talollisiin kuuluivat maata omistava väestö, joita kutsuttiin verotalonpojiksi (skattebönder) ja heidän rinnallaan toimivat vuokratilalliset, joita kutsuttiin lampuodeiksi (landbo). Lampuodit maksoivat tilansa tuotosta yleensä puolet veroina maanomistajalle, kirkolle,

kruunulle tai rälssille. Tilattomaan väestöön kuuluivat mm. entisten erämiesten ja kaskenpolttajien jälkeläisiä, talollisten sukulaisia, talonsa menettäneitä ja käsityöläisiä sekä renkejä, piikoja ja itsellisiä palkkatyöläisiä, kulkureita, vammaisia ja sairaita, jotka eivät itse kykeneet ylläpitämään itseään.

Tilojen muodostuminen

Kylä tarkoitti alun perin asumusta tai taloa, mutta asutuksen tihentyessä sen merkitys laajeni tarkoittamaan usean talon ryhmää. Kylien välille jouduttiin mm. veronmäärittämisen takia asettamaan niitä erottavia rajoja ja kylät saivat nimensä. Länsi-Suomessa kylät ryhmittivät kyläntontille peltojensa läheisyyteen. Kylän taloilla oli kaikilla osuutensa kylän peltoihin, jotka oli jaettu sarkoihin. Kunkin talon osuus oli määrätty veroluvunperusteella, jotka määriteltiin toistuvissa maantarkastuksissa. Pellot mitattiin sarkoihin kylän tangolla, jonka mitta oli 6-9 kynnärää eli 3,5-5,5 metriä. Näin syntyi sarkajako, jota kutsuttiin myös nimellä aurinkojako.

Uudisraivaukset ja autioitumiset aiheuttivat maapalojen uudelleenjärjestämisiä. Tästä seurasi hajallaan olevia peltoja ja tuloksena yhdellä talolla saattoi olla pieniä yksittäisiä peltotilkkuja jopa kilometrien päässä asumuksesta. Sarkajakokäytäntö oli voimassa ainakin 1330-luvulta alkaen Kymijoki-Vaasa linjan eteläpuolella. Hämeessä vasta 1500-luvulta lähtien ja muualla tätä käytäntöä ei ollut lainkaan. Metsät, kalavedet ja laidunmaat olivat yhteistä nautinta-aluetta. Omistuksia koskevista riidoista on käräjäyty jo noista ajoista lähtien.

Asutuksen tihentyessä ja maaveronmääräämisen takia sekä asumis- ja viljelemisedellytysten ja tuottavuuden parantamisen takia maanomistuksia jouduttiin talojen kesken muuttamaan. Tehtiin erilaisia jakotoimituksia. Merkittävin maanomistuksen uudelleenjako on ollut isojako, joka saatiin päätökseen vasta 1968. Isojaon

tarkoituksena oli järjestää kylien ja talojen maat entistä yhtenäisemmiksi viljelmiksi. Sen myötä sarkajako poistui käytöstä. Isojaosta huolimatta Mynämäessäkin oli vielä 1960-luvulla peltoalueita, jotka olivat varsin kaukana toisistaan. Isojaon yhteydessä laadittiin eri kylistä karttoja, jotka ovat sukututkimuksenkin kannalta kiinnostavia. Suurin osa kartoista on peräisin 1700-luvun loppupuolelta tai 1800-luvun alkupuolelta, mutta aikajänne on pitkä ulottuen 1600-luvun lopulta 1900-luvulle saakka..

Tilojen kehittyminen, verotus ja autioituminen

1400-luvulta lähtien eräät maataomistavat tilalliset lahjoittivat maitaan ja kokonaisia tilojakin kirkolle osoituksena hurskaudestaan, mutta vuonna 1527 Västeråsin valtiopäivät antoi Ruotsin kuninkaalle oikeuden anastaa kirkon omaisuutta kruunulle ja tähän päätökseen vedoten kirkot menettivät lahjoituksena saamiaan tiloja kruunulle. Monet aateliset vaativat näin takavarikoituja tiloja itselleen perustelunaan se, että tila oli ennen lahjoitusta kuulunut heille tai heidän sukulaiselleen.

Useat talollisia rasittavat verot ja katovuodet olivat myös toisinaan syynä tilojen siirtymiselle kruunun omistukseen. Talollisilla ei yksinkertaisesti ollut varaa maksaa veroja ja siitä seurasi tilan omistus- eli sukuoikeuden menettäminen kruunulle. Verotaakkaa lisäsivät ruotujakolaitoksen ylläpitäminen ja ajoittain sotien takia kerätyt lisäverot, kuten sota Venäjää vastaan 1570-95 ja Suuri Pohjan sota 1700-1721. Veronmaksukyvyttömyys johti tilojen autioitumiseen. Vuosina 1580-1620 lähes neljännes Suomen tiloista oli autiona. Autiotila ei välttämättä jäänyt asumattomaksi tai käyttämättömäksi, koska omistaja saattoi silti viljellä osaa tilasta ja verot maksettiin vain viljelystä osasta. Autiotilaksi merkittiin tila, jonka verot oli jätetty kokonaan tai osittain maksamatta tai jokin muu talo maksoi autiotilan verot. Autiotila saattoi silti olla asuttu. Saattoi myös käydä niin, että todella asumattomaksi jääneen tilan naapuritalot anastivat autiotilan maat itselleen.

Mynämäessä, josta sukumme pääasiassa on lähtöisin, on vuoden 1571 veroluettelon mukaan ollut 404 taloa, joista mm. 58 on kuulunut Kivikylän verokuntaan, 45 Nihattulan ja 55 Valaskallion verokuntiin. Tilojen määrä on vuosien 1556 ja 1605 välisenä aikana vaihdellut noin 350 ja runsaan 400 talon välillä. Näistä autiotiloiksi oli merkitty eri vuosina seuraavasti:

v.1556	52 taloa
v.1565	3 taloa

v.1575	5 taloa
v.1585	25 taloa
v.1595	23 taloa
v.1605	59 taloa

Viimeksi mainittuun suureen autiotilojen määrään lienee syynä vuoden 1601 suuri katovuosi.

Autioitumisen takia tilojen omistajat vaihtuivat, peltoja hoidettiin huonosti ja talot rappeutuivat. Entinen tilallinen väki jatkoi elämää tilattomana itsellisenä, loisena tai renkinä tai piikana. Jotkut elättivät itsensä elukoita talollisille vuokraamalla. Sodissa vammautuneet, muut raajarikot ja sairaat olivat sen aikaisen tavan mukaan riistettävissä, vainottavissa ja karkotettavissa. Arvioidaan, että v.1695 kolmasosa väestöstä olisi ollut tilatonta.

Jäljelle jääneet sukuoikeuden säilyttäneet tilat muuttuivat perintötiloiksi. Ratsuväessä kunnostautunut talollinen saatettiin aateloida ja hänen tilansa muuttui säteritilaksi. Tilat saattoivat myös muuttua virkatalon torpiksi tai joutua erilaisten erioikeuksien nojalla mm. Ruukkien omistajille tai yhdistettiin kartanoihin.

1500-luvulla maanomistusta saattoi olla keskiaikaisen opin mukaan vain kahdenlaista: 1) kruunulla oli varsinainen omistusoikeus maahan ja nautintaoikeus veroina maan tarjoamaan tuottoon ja 2) talonpojalla oli maahan vain käyttöoikeus. Tämän mukaisesti omistus- ja hallinto-oikeudet jaettiin seuraavasti:

- Rälssimaalla asuvalla aatelismiehellä oli täysi omistusoikeus asumaansa säteriin ja rälssimaahan.
- Kruununtalalla talollinen tai lampuotti oli vapaasti hädettävissä. Perinnöksimyynti oli kielletty.
- Perintö- eli verotiloilla kruunulla oli oikeus maan tuottoon perimällä maaveroa, joka oli kuninkaan yksinoikeudellista tuloa. Talonpojalla oli käyttö- eli sukuoikeus. Tähän oikeuteen liittyi joukko erilaisia rajoituksia ja ehtoja koskien mm. luovutusta, viljely- ja rakennustapaa, halkomista perillisille, lohkomista uusiksi tiloiksi, tilojen yhdistämistä ja määräys, että talonpojalla ei saanut olla lampuoteja eikä päivätyöläisiä.

Tilojen jakaminen, torppien synty

Nälkävuodet v.1696-1697 ja Isoviha 1710-1721 verottivat Suomen väkilukua noin kolmanneksella (138 500 henkilöä). Myös näiden tapahtumien vaikutus on ollut merkittävä tiloille. Maattomat alkoivat liikkua, muuttaa kaupunkeihin ja Ruotsiin, Venäjälle sekä Viroon paremman elannon saannin toivossa. Muuttoliike vähensi kartanoiden, ruukkien ja manufaktuurien käytössä olevan työvoiman määrää.. Työvoiman varmistamiseksi määrättiin 1600-luvun

lopulla ja 1700-luvun alussa palkollissääntöjä, joilla rajoitettiin talonpoikain palkollisten ja kotona asuvien lasten määrää tietynsuuruiseksi. Ylimääräisten oli löydettävä työtä muualta, jotteivät joutuneet irtolaisiksi ja kruunun määräämiin töihin.

Tilojen halkominen oli säännöksiin kielletty. Suomen väkiluku kasvoi, mutta tilojen määrä pysyi lähes vakiona halkomiskiellon takia. Useimmat talonpoikien pojat eivät saaneet itselleen omaa tilaa, koska perintötilaa ei saanut jakaa osiin. Tätä ongelmaa korjattiin 1747 laaditulla asetuksella, joka salli tilojen jakamisen kuuteen, kahdeksaan tai jopa pienempiinkin osiin. Lohkomis- ja halkomiskiellot poistettiin kokonaan v.1886, 1895, 1916 ja 1926. Ns. suoasetuksilla v.1740-41 sallittiin uudistilojen raivaaminen kylien yhteisille takamaille. Uudisasutusta tuettiin myös tilan hallintaoikeuksia laajentamalla esim. Sallimalla torppien rakentamisen. Torppia oli ollut Itä-Uudellamaalla erällä kartanoilla, rälssimailla ja v.1697 ratsutiloilla ja erällä perintötiloilla. Vuodesta 1743 torppien rakentaminen perintötiloille sallittiin verottomana ja oikeutta laajennettiin koskemaan myös kruunutiloja vuodesta 1757. Vuonna 1770 oikeus tuli myös jakamattomille

maille ja näin mäkitupalaisten torpista muodostui olemassa olevien talojen vuokratiljelmiä.

Vuonna 1918 ja 1919 säädettiin laki, joka salli torpparien lunastaa torppansa ja siihen kuuluvat alueet itsenäiseksi tilaksi. Suurmaanomistukset pienenevät ja 1940-luvun sotien jälkeen tehdyt asutustoimet pienensivät suurtilojen määrää entisestään. Viime vuosina 2000-luvulle tultaessa kehitys näyttää kääntyvän toiseen suuntaan, koska pientilojen kannattavuus on usein heikko ja maanviljelijät myyvät tilansa muille maanomistajille ja etsiytyen palkkatyöhön tai siirtymällä muun alan yrittäjiksi.

Mikko Laihon

Lähteet:

- 1) Sukututkijan tietokirja, Sirkka Karskela, 2.p., Jyväskylä 1987, ISBN 951-99866-5-0.
- 2) Mynämäki, Vilho Perälä, Turku 1963.
- 3) Suomen Wanhimmat Maakirjat, I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1930.

